Oponentský posudek disertační práce

Autor: Mgr. Petr Adámek

Název: Inteligibilní čin v Schellingově spisu o svobodě a ve Věcích světa jako cesta morálního uskutečnění

Jako téma své disertační práce zvolil autor jeden z nejobtížnějších problémů v rámci filosofie německého idealismu. Problém lidské svobody se pod vlivem Kantovy praktické filosofie a pod vlivem Francouzské revoluce stal pro Fichta, Schellinga a Hegela ústředním tématem jejich myšlení. Avšak na rozdíl od Fichta, ale i Hegela, explikuje Schelling fenomén lidské svobody v rámci úvah, které v prvé řadě tematizují ontologickou strukturu absolutna – Boha. Tyto úvahy nerozvíjí Schelling sice poprvé ve spisu *Über das Wesen der menschlichen Freiheit* (O podstatě lidské svobody) z r. 1809, avšak zde mají poprvé jako svůj explicitní cíl výklad lidské svobody. Později ve fragmentech *Die Weltalter* (Věky světa) z let 1811-1813 prohlubuje své úvahy o interní ontologické struktuře absolutna, v rámci kterých již sice fenomén lidské svobody není hlavním tématem, nicméně, jak správně upozorňuje autor, nestává se zde něčím okrajovým a marginálním.

Na tyto dva spisy zaměřuje autor svou pozornost. Jak říká již název jeho práce, činí tak s intencí vyložit specifický pojem, který se objevuje jen v rámci německé klasické filosofie a který podle této filosofie souvisí s fenoménem lidské svobody bytostně. Jde o pojem inteligibilního činu, který poprvé do úvah o svobodě zavádí Kant v souvislosti s pojmem inteligibilního charakteru. Po Kantovi jej dále po svém explikují Fichte a Schelling. U Hegela se již neobjevuje. Avšak jen Schelling, jak již naznačeno, odvozuje tento pojem z imanentní ontologické struktury absolutna, což jen prohlubuje jeho již tak značnou složitost. Již zde však dlužno poznamenat, že autor se nikde nesnaží tuto komplikovanost obcházet, redukovat apod., nýbrž naopak na ni stále čtenáře upozorňuje a snaží se mu tento komplikovaný pojem interpretačně vyložit a učinit srozumitelným, a to nejen na Schellingově textu, ale i v rámci věcné a kritické diskuse se sekundární literaturou. Zde lze spatřovat pozitivum předložené práce.

Dalším pozitivem práce je její dobře promyšlená a strukturovaná výstavba, a to ve dvou ohledech. Jednak v celkovém rozvrhu, kdy autor nejprve vyloží základní momenty Schellingovy koncepce absolutna v probíraném období, poté upozorní na původ pojmu inteligibilního činu v Kantově pozdním spisu o náboženství, následně detailně komentuje a

interpretuje pasáže Schellingova spisu *O podstatě lidské svobody,* v nichž je pojem inteligibilního činu tematizován, aby nakonec celý výklad završil intepretací tohoto pojmu ve spisu *Věky světa*. Za druhé je práce dobře strukturovaná v detailu. Tím mám na mysli, že přechody mezi jednotlivými částmi jsou dobře motivované a zdůvodněné. Zvláště bych zdůraznil, že zejména přechod od spisu o svobodě ke spisu o věcích světa je motivován autorovou vlastní, systematicky nosnou tezí, podle které spočívá rozdíl v pojetí pojmu inteligibilního činu v obou spisech v tom, že ve spisu o věcích světa je celá struktura inteligibilního činu, která je ve spisu o svobodě pojata a vyložena staticky, dynamizována časovostí.

Nyní se pokusím upozornit na kritické momenty. Nejprve k první části. Problematické je tvrzení, že Bůh – na rozdíl od všeho ostatního jsoucna - se nerodí z temnoty (11). Nechce právě toto Schelling tvrdit, když poukazuje na temný základ existence Boha, který je v něm imanentně přítomen jako příroda (Natur, mimochodem autor tento pojem nechává zcela stranou) a předchází jeho vlastnímu sebestvoření? Další otázkou je, jak je tomu s časem. Na jedné straně autor tvrdí, že imanentní pohyb v Bohu máme myslet nečasově, na druhé straně však mluví o „věčné minulosti“ (12). Za významný problém považuji toto: autor korektně ukazuje (15), že podle Schellinga se diference dvou základních momentů absolutna přenáší na každý z těchto principů, které se tak vnitřně diferencují. Tak to Schelling skutečně myslí, avšak otázkou je, jak tuto strukturu myslet a vyhnout se problému nekonečného regresu v podobě nekonečného zdvojování. Tento problém se pak objevuje ještě jednou na str. 84. Autor tvrdí, že v člověku – na rozdíl od ostatních bytostí – dochází k „úplnému prosvětlení základu rozumem“ (19). Obávám se, že se tím autor dostává jednak do sporu s vlastními předchozími úvahami, a jednak do sporu se Schellingem. Schelling chce spíše tvrdit, že temný základ existence nelze nikdy zcela projasnit myšlením, rozumem či vědomím, nýbrž že jej lze pouze rozumem spoutat, podřídit rozumu. To jsou odlišná tvrzení.

Nyní ke druhé části, tematizující Kantovo pojetí inteligibilního činu a problém zla u Kanta. Jelikož má tato část, jak jsem již uvedl, pouze podřízený význam, omezím se na jednu výhradu, byť by se zde dalo nalézt více sporných tvrzení. Moje výhrada je následující: autor probírá složitý problém kantovské exegeze, totiž problém zla v Kantově spisu o náboženství, a diskutuje *pouze* schellingovskou literaturu. To je důvod, proč, jak se domnívám, se autor míjí se základní intencí Kantova spisu. Podle jednoho kantovského interpreta (H. F. Klemme, *Die Freiheit der Willkür und die Herrschaft des Bösen, v: Aufklärung und Intepretation*, Würzburg 1999), jde již v tomto Kantově spisu o dějiny spásy: o upadnutí člověka do prvotního zla v důsledku jeho autonomního inteligibilního činu, jehož důsledkem je

převrácení morálního řádu, a o jeho opětné nastolení v dějinách. Intence tohoto Kantova spisu není tedy tak odlišná od Schellingovy, jak by tomu autor chtěl. Rovněž autor pomíjí okolnost, že Schelling ve spisu o svobodě pojímá zlo obdobně jako Kant, totiž jako dominanci partikulární vůle nad vůlí univerzální, či v Kantových termínech: libovůle nad autonomií. Schelling to vyjadřuje metaforou centra a periferie, kterou ilustruje příkladem s fyzickou nemocí. Je chybou, že tyto souvislosti autor při výkladu spisu o svobodě nezohledňuje. Kontrapozice vůči Kantovi tak působí poněkud uměle.

Stěžejní z hlediska autorova záměru je třetí část, tvořená výkladem spisu o svobodě. Zde vidím následující problémy či přesněji řečeno nejasnosti. Základním problémem Schellingova výkladu inteligibilního činu ve spisu o svobodě je jeho výrazná nesrozumitelnost, která otevírá otázky, z nichž většinu si autor vůbec nepoloží. Nejasnosti se tedy týkají primárně Schellingových úvah, avšak interpret si jich má být alespoň vědom a čtenáře na ně upozornit. Jde zejména o následující problémy: Inteligibilní čin ustavuje určitý charakter individuální vůle, ale má se tak stát před veškerým časem. Není jasné, jak má být individuální vůle, jež je vůlí volící v konkrétním čase, určena charakterem, který se ustavuje před veškerým časem. Je to tedy před stvoření času Bohem, nebo jen před zrozením individuální vůle? Dokonce autor tvrdí, že inteligibilní čin samotný čas zakládá. To není vůbec vysvětleno. Dále: jak vůbec myslet, že já jakožto konkrétní osoba jsem si podle Schellinga zvolil svůj charakter před veškerým stvořeným časem. To jsem zde byl již nějak přítomen? To je přinejmenším podivné. Není rovněž jasné, jak se se zde ustavuje konkrétní určitost individuální vůle. Jedna vůle se rozhodne pro dobro, druhá pro zlo. To je málo pro vysvětlení konkrétní určitosti vůlí. Má-li být inteligibilní čin principem individuace, musí být všechny vůle před ním neindividualizované. Opět: inteligibilní čin je Schellingem pojat obecně tak, že nedokáže vysvětlit mnohost individuálního vůlí. Problém determinismu: zdá se, že chce Schelling tvrdit, že každá vůle volí svůj charakter inteligibilním činem „jednou pro vždy“. Všechna její jednání jsou pak tímto charakterem determinovaná. Jak za tohoto předpokladu založit možnost zvratu charakteru vůle? Zdá se, že to vůbec není možné. Je to sice determinismus oslabený, neboť jsem si svůj charakter zvolil, avšak není vůbec nijak zdůvodněna možnost jednat proti němu, takže všechna má další jednání jsou již jednou pro vždy určena. Schelling přejímá Spinozovu definici svobodného jednání: svobodně jednám tehdy, jednám-li v souladu se svou přirozeností. Je-li však má přirozenost – Wesen – jednou provždy určená, nemám na výběr, takže jednám determinován svou přirozeností a navíc jednám svobodně i tehdy, konám-li zlo. Na str. 92 ve výkladu Věků světa se v rozporu s tím, co autor rozvádí korektně v souvislosti se spisem o svobodě, dozvíme, že charakter je nutný,

protože není zvolen. Nejen že je to v rozporu s tím, co autor sám rozvádí, ale navíc kdyby tomu tak bylo, byl by Schelling evidentně deterministou, což sám nechtěl.

Schelling se ve spisu o svobodě snaží ukázat, že Spinoza není determinista, a koncipuje přitom pojetí, které je ve velkém podezření z determinismu. V případě Schellingova spisu, jak říká již jeho název, by to byla systematická chyba. Dalším systematickým problémem je, že Schellingova koncepce může platit jen v omezeném okruhu věřících, a navíc s křesťanskou konfesí, a nemůže tedy vznášet nárok na univerzální platnost. Většinu z těchto problémů autor vůbec nevidí, a i ty, které vidí, nedokáže vynést z hloubky nejasnosti. Používat paradoxní formulace, jak autor poměrně často činí, je sice efektní, ale porozumění to spíše ztěžuje. Rád souhlasím s autorovým implicitním přesvědčením, že Schelling pochopil něco velmi důležitého na fenoménu lidské svobody, a autorovi se to tu a tam daří i ukázat na konkrétních fenoménech, ale nechat Schellingovu koncepci v tak velkých nejasnostech v základních otázkách, byť jejich vysvětlení je obrovskou myslitelskou výzvou, však znamená živit nejistotu, je-li tomu tak.

K poslední části věnované *Věkům světa* mám již jen jednu výhradu. Schelling v tomto spisu popisuje pohyb, který vykonává absolutno v sobě samém. Cílem tohoto pohybu je ustavit stálou strukturu či hierarchii dvou protikladných sil, z nichž je konstituováno. Zde je patrné navázání na spis o svobodě, protože jde opět o to, že temný základ – příroda – má být podřízena světlému principu, který Schelling označuje jako rozum (viz např. pozn. 263, str. 88). Má výhrada spočívá v tom, že autor ve své interpretaci stírá okolnost, že jde o rozum či inteligenci, což je nedostatkem, neboť to sám Schelling zdůrazňuje v obou komentovaných spisech. Základní protiklad, se kterým pracuje, je protiklad přírody a inteligence. To se autorovi v interpretaci poněkud ztrácí.

Některé uvedené výhrady jsou takového druhu, že jich nelze Schellingovy výklady patrně zbavit a dotýkají se nejsložitějších filosofických problémů. Specifická složitost je zde dána vztahem absolutna a lidské svobody. Jde o jeden z nejvýraznějších pokusů, jak založit etiku ve filosofické theologii, novoplatónského ražení. Přes uvedené výhrady se domnívám, že se jedná o kvalitní práci. Autor nezastírá složitost problému, který tematizuje, byť někdy si ho není vědom v celém rozsahu. Jeho argumentace jsou v zásadě přesvědčivé a interpretace promyšlené. Některé komentáře k velmi složitým Schellingovým úvahám jsou na vysoké úrovni a autor i diskusí se sekundární literaturou dokládá, že by jeho výklady obstály v konfrontaci s předními schellingovskými badateli. Práci doporučuji k obhajobě.

PD Jindřich Karásek, Dr.